

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У Європі відбувається прискорення інтеграційних процесів у сфері вищої освіти. Ці процеси вже мають інтернаціональне регулювання – у рамках Болонського процесу визначено основні інтеграційні параметри і темпи здійснення відповідних інтеграційних процесів. Україна не може не реагувати на ці явища (очевидно, що наша країна приєднується до Болонської конвенції), – від цього залежить конкурентоспроможність не тільки освітньої системи, а й національної економіки в цілому. Через те і виникає ряд важливих питань, що вимагають вирішення, у тому числі наукового.

Доцільність збереження і розвитку певних національних особливостей побудови освіти є абсолютно зрозумілою. Проте необхідний також і вдумливий критичний аналіз існуючого стану освіти, її адекватності тим тенденціям, які можна спостерігати у розвитку соціально-економічних систем, визначення основних напрямів та алгоритму її вдосконалення. На яких основних питаннях слід зосередитися у контексті модернізації вищої освіти України? Що і як потрібно змінювати, виходячи зі світових тенденцій?

По-перше, необхідно звернути увагу на обсяги і зміст освіти. Орієнтація на великі кількісні параметри освіти – кількість дисциплін, наповнення відповідних програм тощо – є традиційною для вітчизняної системи освіти як на рівні середньої, так і вищої освіти. Наприклад, в Україні для спеціальності "Маркетинг" (рівень бакалаврату) кількість дисциплін тільки у рамках обов'язкової частини (норматив для будь-якого вищого навчального закладу країни, що претендує на видачу випускникам дипломів державного зразка) складає 53 дисципліни. А з урахуванням дисциплін другої частини (за вибором вищого навчального закладу) їх загальна кількість досягає майже 70. У результаті цього виникають проблеми дублювання, перевантаженості студентів і зниження їхньої мотивації, добору викладацьких кадрів, якісних підручників

тощо. Крім того, важливим аспектом якості навчального процесу є те, що багато викладачів просто змушені викладати цілий ряд дисциплін (наприклад, 5–7), у результаті чого стає неможливим якісно готувати лекції, забезпечувати необхідний рівень методичних розробок, відслідковувати новітні практичні та наукові підходи до вирішення відповідних проблем. Для порівняння: у США студенти, які навчаються за фахом "Маркетинг" (рівень бакалаврату), вивчають 3–4 дисципліни за семестр, а загальна кількість дисциплін досягає 24–32 [1].

Проблема загальної кількості дисциплін відображається й у тому, скільки дисциплін вивчаються одночасно. Негативно впливає на ефективність навчання, на якість освіти той факт, що в умовах використання двосеместрової системи (вона є типовою для України) кількість дисциплін, що одночасно вивчаються, може доходити до 10–15. У розвинених країнах світу досить поширеною є система трьох семестрів. Наприклад, для 2004–2005 н. р. у Кембриджському університеті заплановано три семестри: 5 жовтня – 3 грудня, 18 січня – 18 березня, 26 квітня – 17 червня [2]. Зазначимо, що окремі українські вузи використовують систему трьох семестрів. На наш погляд, ця система має певні переваги порівняно із системою двох семестрів.

Тому необхідно скорочувати кількість дисциплін як за рахунок їхнього укрупнення, так і за рахунок видалення з вузівських навчальних планів деяких дисциплін.

По-друге, важливим є питання спрямованості вищої освіти, характеру освітнього процесу, діагностики оволодіння студентами дисциплін навчальних планів. Добре відомо, що українська система вищої освіти дотепер сильно орієнтована на аудиторну роботу викладачів зі студентами (звідси дуже велика кількість аудиторних годин). У той же час закордонна освітня система спрямована насамперед на індивідуальну роботу студентів. У системі освіти України також поширена невимоглива діагностика знань (масові явища – списування, неефективні методики проведення іспитів, заліків, дипломування). Формально обсяг вимог – високий, реально – він істотно знижується. Відсутність у багатьох західних країнах практики перескладання заліків і іспитів, пріоритет тестової форми діагностики знань, вибір студентами викладачів (послуги викладачів – товар, який безпосередньо одержують споживачі, тобто студенти, а не адміністрація вищого навчального закладу),

вибір студентом певної послідовності вивчення дисциплін – усе це інструменти формування самостійності, що є важливим для майбутнього студента, для його кар'єри.

Необхідно визнати, що закордонна система у цілому більш конкурентна, більш жорстка, і, напевно, більш адекватна принципам і вимогам ринкової економіки. Ми повинні звикати жити в умовах ринкової конкуренції і розвивати свої ринкові здібності. У системі вищої освіти відбувається посилення універсальності, навчальний процес набуває усе більшого значення як спосіб формування у людей навичок постійної самоосвіти.

По-третє, проблемним видається питання фінансових умов діяльності вищих навчальних закладів. Сьогодні в Україні фінансові ресурси вузів формуються головним чином із двох джерел: перше – державний бюджет, друге – ринок освітніх послуг. Отримання "ринкових грошей" – більш-менш сумлінне конкурентне змагання вузів. Отримання "бюджетних грошей" – насамперед "особистісний" процес. Разом з тим, саме розподіл бюджетних грошей, що виділяються на вищу освіту, має ключове значення. Ці кошти дуже суттєві – у різних країнах вони складають від 50 до 90% загального обсягу фінансування вищої освіти. Важливе питання – ефективність їх використання, що значною мірою залежить від порядку розподілу цих коштів. Світовий досвід показує, що розподільчі механізми ринку у багатьох випадках є більш ефективними, ніж інші способи розв'язання цієї проблеми.

Питання розподілу – це насамперед питання визначення одержувача коштів, тобто хто ним має бути – вищий навчальний заклад чи молода людина, яка хоче здобути вищу освіту? Повне виключення з механізму розподілу коштів споживача освітніх послуг призводить до проблем з ефективністю фінансування. Які параметри враховує держава, коли надає можливість, наприклад, транспортному університету, готувати фахівців з перекладу? Чи представлений у таких рішеннях суспільний інтерес? Дуже складно дати ствердну відповідь на останнє питання. При цьому виникають і вторинні негативні наслідки – такі вищі навчальні заклади починають набирати "комерційних" студентів, причому роблять це на умовах низької оплати за навчання, встановлюють демпінгові ціни, "забирають" потенційних студентів в інших вищих навчальних закладах, тобто вноситься невинуватана

корекція у розподіл споживачів між суб'єктами пропозиції освітніх послуг. При цьому, що найголовніше, не помітно виграшу від усього цього для держави, для економіки, для суспільного розвитку. Адже порушується елементарне економічне правило – кошти повинні направлятися туди, де вони можуть принести найбільшу віддачу.

Очевидно, що ця проблема є непростюю. Дійсно, можна погодитися з тими спеціалістами, які вказують на існування проблеми асиметричності інформації на ринку освітніх послуг. Дійсно, потрібна пряма фінансова підтримка цілого ряду державних вищих навчальних закладів щодо підготовки фахівців багатьох, зокрема "неринкових" спеціальностей. Але, з іншого боку, потрібно робити певні кроки щодо вдосконалення освітньої системи, створення ефективнішого механізму розподілу державних коштів. У світовій практиці використовуються два основних варіанти адресного фінансування отримання освітньої послуги – кредитування студентів та використання так званих освітніх ваучерів (наприклад, Росія у порядку експерименту вже починає це робити). Україна повинна, щонайменше, предметно приступити до розробки цього напрямку фінансування освіти.

По-четверте, наявність змішаної освітньої системи (поєднання державних і приватних вузів) є звичайним елементом життя для західних країн та одним з факторів їх освітньої і загальної конкурентоспроможності. В Україні необхідно забезпечити реальну рівність умов функціонування державного і приватного секторів освіти. У кінцевому рахунку треба зрозуміти, що вирішальне значення має не форма власності вищого навчального закладу, а якість його освітніх послуг. Для суспільства і держави головне – якість і доступність освіти. Саме на них повинна концентруватися увага держави, ці аспекти освітньої системи повинні бути пріоритетними у державному регулюванні освіти.

В Україні у системі вищої освіти значною мірою функціонують подвійні стандарти. Це виявляється у ряді соціальних питань (наприклад, існує нерівність у пенсійному забезпеченні викладачів вузів – викладачі державних вузів мають значні пільги при нарахуванні пенсій). Держава практично не займається проблемою добросовісної конкуренції на ринку освітніх послуг (наприклад, відсутність державної протидії демпінгу на ринку освітніх послуг). Крім того, податкові

зобов'язання державних і недержавних вищих навчальних закладів мають зовсім різні виміри: недержавним вищим навчальним закладам в Україні доводиться платити податки практично на рівні звичайних бізнес-структур, держава фактично відмовляє таким вузам навіть у диференціації оподаткування прибутку залежно від його розподілу. Ці обставини, безумовно, перешкоджають ефективному формуванню змішаної системи в освітній сфері.

Таким чином, Україні, як і багатьом іншим пострадянським країнам, належить провести значну роботу з приведення освітньої системи до тих вимог, що формуються у результаті посилення європейських інтеграційних процесів. Вони ґрунтуються, насамперед, на економічних обставинах, пов'язаних з проблемою адекватності ринків праці і глобальних економічних тенденцій.

Література

1. Новаторов Э. В. Организация подготовки маркетологов в США // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – №2. – С.118.
2. Undergraduate Prospectus. 2004 Entry. Universiti of Cambridge, 2003. – С.3.